

ДИНАМІКА І СТРУКТУРА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ В УКРАЇНІ

Запровадження зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, наслідком чого стало нівелювання (часткове зниження або повне скасування) торгових мит, з одного боку мало позитивний вплив на розвиток зовнішньої торгівлі, а з іншого – посилило конкуренцію між вітчизняною та європейською промисловістю як стрижневою ланкою у формуванні товарного експорту та імпорту. Своєю чергою, динаміка та структура товарного експорту та імпорту є певним індикатором, по-перше, рівня конкурентоспроможності товарів і, по-друге, тих макроекономічних умов, які здійснюють прямий або опосередкований вплив на промислове виробництво.

Після значного ($\approx 30\%$) у 2011 році зростання експорту та імпорту в Україні з 2012 року відбувалось їх поступове, а у 2014-2015 роках – стрімке зниження (табл. 1). У 2016 році ця негативна тенденція мала продовження: у січні-квітні експорт скоротився на 13,9% (1742,9 млн. дол. США), а імпорт – на 6,6% (819,8 млн. дол. США) [85]. Проте до кінця 2016 року темп падіння експорту дещо знизився (до -3,4%). Водночас темп приросту імпорту досяг 3,6%. Домінуючу частку як в експорті (81,3% у середньому за 2010-2016 роки), так і в імпорті (90,5% відповідно) займали товари – продукція промисловості.

Таблиця 1.

Темпи приросту експорту та імпорту в Україні, %

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Експорт товарів і послуг	30,4	0,4	-6,5	-15,6	-26,8	-3,4
Експорт товарів	33,0	0,6	-8,0	-14,9	-29,3	-4,6
Експорт товарів у країни ЄС	37,7	-5,0	-2,1	1,5	-23,5	3,7
Експорт товарів у країни СНД	39,7	-3,3	-12,8	-32,6	-47,5	-22,7
Експорт товарів в інші країни	23,6	9,1	-7,2	-10,1	-21,4	-2,7
Імпорт товарів і послуг	34,2	2,9	-7,5	-28,1	-29,2	3,6
Загальний імпорт товарів	36,0	2,6	-9,1	-29,3	-31,1	4,6
Імпорт товарів із країн ЄС	34,7	1,7	3,1	-22,1	-27,2	11,8
Імпорт товарів із країн СНД	39,4	-7,3	-19,0	-38,2	-39,3	-18,3
Імпорт товарів з інших країн	31,5	22,4	-8,3	-26,9	-27,2	15,8

Побудовано на основі [1] та авторських розрахунків

Основними причинами зниження експорту (а відтак – надходження валютної виручки) упродовж аналізованого періоду були: зменшення світових цін на товари із низькою доданою вартістю, тобто сировину та матеріали (основні експортні позиції в Україні); торгівельні війни із Російською Федерацією (РФ) (обмеження на постачання окремих видів українських продуктів тваринного і рослинного походження); антидемпінгові заходи ЄС (щодо сталевих канатів і тросів, круглих зварних труб та інших позицій українського експорту); складна політична і соціально-економічна ситуація в Україні (проведення антитерористичної операції). Останнє спричинило скорочення обсягів виробництва товарів унаслідок втрати частини промислового сектора економіки тимчасово окупованих територій індустриальних регіонів (Донецької і Луганської областей) та ринків промислової продукції та бізнес-партнерів на території країн СНД (передусім РФ), скорочення внутрішнього попиту

на товари через зниження купівельної спроможності населення. Ці та інші обставини знівелювали позитивний вплив зниження ввізних мит на українські товари з боку ЄС (за умовами зони вільної торгівлі), однак у підсумку стимулювали переорієнтацію потоків українського експорту із ринків країн СНД на ринки країн ЄС.

Так, починаючи з 2012 року експорт у країни СНД щорічно зменшувався, тоді як експорт у країни ЄС, навпаки, зростає, досягнувши позитивного приросту у 2014 році (1,5%)(табл.1). У 2015 році експорт українських товарів на ринок ЄС знову знизився (на 23,5%), проте цей спад був удвічі меншим, аніж на ринку СНД (47,5%). Як наслідок, із 2011 року частка країн ЄС в українському експорті стабільно зростала (із 25,5% у 2010 році – до 37,1% у 2016-му; в середньому на 29,4% щорічно), а частка країн СНД, навпаки, зменшувалася (із 36,5% у 2010 році до 16,6% у 2016-му).

У січні-вересні 2017 року обсяг експорту товарів до країн ЄС склав 12 597,5 млн. дол. США (або 40,2% від загального обсягу експорту) та збільшився, порівняно з аналогічним періодом 2016 року, на 29%. За 9 місяців 2017 року з України найбільші обсяги товарів (у розрізі країн-членів ЄС) надходили до: Польщі – 15,6% від експорту до країн ЄС та 6,3% від загального обсягу експорту товарів (паливні матеріали, нафта та продукти її перегонки, електричні машини, пластмаси, полімерні матеріали); Італії – відповідно 13,6% та 5,5% (механічні машини, фармацевтична продукція, пластмаси, полімерна продукція); Німеччини – 10% та 4%; Нідерландів - 9,4% та 3,8%; Іспанії – 7,8% та 3,1%. Серед країн СНД найбільшу частку в експорті товарів з України займала РФ – 9,4% у 2016 році проти 9,9% у 2015-му і 23,7% у 2013-му. Серед інших країн основними споживачами українських товарів за 9 місяців 2017 року стали Індія (5,1% від загального експорту), Китай (4,5%) та Єгипет (4,5%).

У січні-вересні 2017 року обсяг імпорту товарів із країн ЄС становив 14 833 млн. дол. США (або 42,1% від загального обсягу імпорту) і збільшився, проти аналогічного періоду 2016 року, на 22,8%. Основними імпортерами товарів в Україну (серед країн ЄС) були: Німеччина – 27,4% від обсягу імпорту з країн ЄС та 11,6% від загального обсягу імпорту (проти 11% в аналогічному періоді 2016 року та 10,4% 2015-го), Польща – відповідно 16,1% та 6,8%; Франція – 7,8% та 3,3%; Італія – 7,4% та 3,1%. Однак найбільше товарів надходило з РФ (13,7% від загального обсягу імпорту). Також значною була питома вага імпорту з Китаю (11,4%).

Скорочення потоків імпорту в Україні зумовлено низкою причин, ключовими з яких є такі: девальвація національної валюти, що призвела до зростання цін на імпортні товари; звуження внутрішнього споживчого попиту на імпортні товари із боку населення унаслідок зниження купівельної спроможності через високу інфляцію; зменшення потреби у сировині, матеріалах, комплектуючих та ін. із боку національних товаровиробників, яке спричинено скороченням обсягів промислового виробництва в Україні.

Водночас позитивним наслідком скорочення імпорту стало покращення зовнішньоторговельного балансу України. Так, у 2015 році (вперше із 2004-го) зовнішньоторговельний баланс товарами загалом був позитивним і становив 326,5 млн. дол. США. Упродовж 2014-2015 років негативне торговельне сальдо України з країнами СНД та ЄС суттєво зменшилось, а позитивне з іншими країнами – підвищилось, що ілюструє значення коефіцієнта покриття імпорту експортом¹ (рис. 1). У 2016 році негативне сальдо знову збільшилося і становило 4541,5 млн. дол. США, в т.ч. із країнами ЄС – 3644,6 млн. дол. США.

---

¹ Коефіцієнт покриття імпорту експортом — це відношення доходів від експорту до витрат на імпорт

Позитивною ознакою торгівлі товарами між Україною і країнами ЄС у 2014-2015 роках було зростання коефіцієнта покриття імпорту експортом на 0,23 пункти (із 0,62 у 2013 році до 0,85 у 2015-му). Однак, у 2016 році коефіцієнт покриття опустився до рівня нижчого, аніж у 2014-му. Зазначимо, що із 2015 року коефіцієнт покриття імпорту експортом у торгівлі з країнами ЄС перевищував аналогічний показник торгівлі із країнами СНД. У січні-вересні 2017 року тенденція зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами в Україні збереглася. Як наслідок, коефіцієнт покриття імпорту експортом склав 0,89 (у січні-вересні 2016-го – 0,94), зокрема у зовнішній торгівлі з країнами ЄС – 0,85 (у січні-вересні 2016-го – 0,80).

Основу структури експорту в Україні стабільно формують шість товарних груп, частка кожної з яких окремо становить понад 6% (виділено курсивом у табл. 2).

Упродовж 2013-2016 років у структурі експорту товарів відбулося поступове зростання часток продуктів рослинного походження (на 8,1 в.п.), жирів та олій тваринного або рослинного походження (на 5,3 в.п.), деревини і виробів із деревини (1,3 в.п.), готових харчових продуктів (на 1,1 в.п.) при одночасному зниженні у 2015 році обсягів їх експорту (у вартісному виразі) на 8,75%, 13,66%, 12,31% і 20,28% відповідно. У 2016 році найбільший приріст (на 20,1%, порівняно з 2015-м) спостерігався в експорті жирів та олій тваринного або рослинного походження, також дещо зросли (на 1,5%) обсяги експорту продуктів рослинного походження. Окрім того, додатні темпи приросту експорту у 2016 році мали місце ще у двох товарних групах: взуття, головні убори, парасольки – на 8,6 в.п., а також текстильні матеріали та текстильні вироби – на 6,8 в.п., проте їх питома вага у товарній структурі експорту є незначною, а тому ці зміни не мали суттєвого впливу на загальні показники зовнішньоторговельної діяльності.

Таблиця 2.

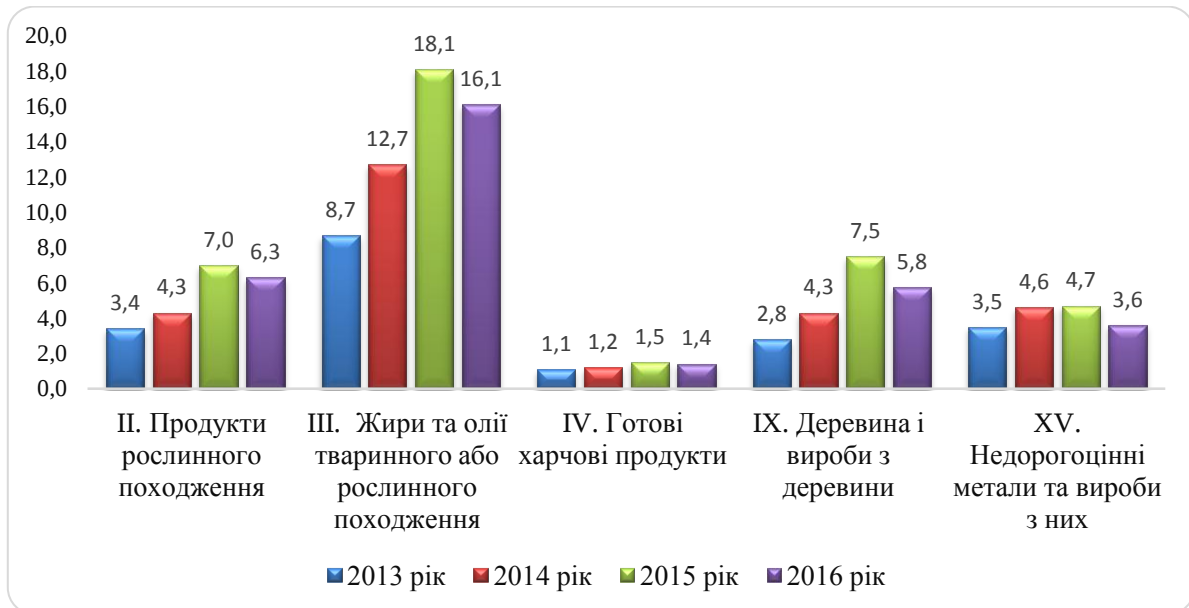
Товарна структура експорту в Україні, %

Товарна група		2013	2014	2015	2016	січень-вересень 2017 р.
I.	Живі тварини; продукти тваринного походження	1,7	1,9	2,2	2,1	2,5
II.	<i>Продукти рослинного походження</i>	14,2	16,2	20,9	22,3	21,2
III.	<i>Жири та олії тваринного або рослинного походження</i>	5,6	7,1	8,7	10,9	11,1
IV.	<i>Готові харчові продукти</i>	5,6	5,7	6,5	6,7	6,5
V.	<i>Мінеральні продукти</i>	11,5	11,3	8,1	7,5	9,5
VI.	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	6,4	5,7	5,6	4,3	3,7
VII.	Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1,3	1,1	1,1	1,1	1,3
VIII.	Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
IX.	Деревина і вироби з деревини	1,8	2,3	2,9	3,1	2,8
X.	Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	2	1,8	1,6	1,5	1,2
XI.	Текстильні матеріали та текстильні вироби	1,3	1,5	1,7	1,9	1,8
XII.	Взуття, головні убори, парасольки	0,3	0,4	0,4	0,5	0,4
XIII.	Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9
XIV.	Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	0,2	0,3	0,2	0,1	0,3
XV.	<i>Недорогоцінні метали та вироби з них</i>	28,1	28,3	24,8	22,9	23
XVI.	<i>Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання</i>	11	10,5	10,3	10	9,6
XVII.	Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	5,3	2,7	1,8	1,5	1,5
XVIII.	Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3

Побудовано на основі [85] та авторських розрахунків

Як видно з табл. 2, у січні-вересні 2017 року припиналась позитивна тенденція трансформації структури експорту у напрямку поступового скорочення сировинних позицій на користь товарів із вищим ступенем обробки, що намітилась упродовж 2015-2016 років. Так, частка недорогоцінних металів та виробів із них залишилась майже незмінною, тоді як у 2016 році вона скоротилася на 2,64 в.п. проти 2015 року, а частка мінеральних продуктів зросла на 2,0 в.п.. Натомість частка продуктів рослинного походження у 2017 році зменшилась на 1,1 в.п..

Розрахунок коефіцієнта покриття імпорту експортом за основними експортними товарами засвідчив, що продукція українських товаровиробників – підприємств металургійної, харчової і деревообробної промисловості – домінує на внутрішньому ринку. Це підтверджує суттєве (від 1,5 до 18 разів) переважання доходів від експорту над витратами на імпорт за товарами, які вони виготовляють (рис. 2).

**Рис. 2. Коефіцієнт покриття імпорту експортом в Україні
(за основними товарними групами)**

Побудовано на основі [85] та авторських розрахунків

Тенденція до зростання значень цього співвідношення у 2013-2015 роках була ознакою конкурентних переваг цих вітчизняних товарів над імпортними аналогами, а це дає підстави вважати, що зона вільної торгівлі з ЄС не становила суттєвої загрози для відповідних промислових виробництв в Україні. Однак, у 2016 році коефіцієнт покриття по усіх основних товарних групах знизився, що свідчить про зниження доходів від їх експорту.

Список джерел:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України: зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>